

Sadaka değil, herkes için sosyal politika

21/09/2007

Seçimlerin ardından AKP'nin yoksul kesimleri 'yaptığı yardımlarla' yanına çektiği söylenip duruyor. Yeşil kart, nakit yardımı gibi devlet eliyle yürütülen 'sosyal politikalar'a ek olarak, kömür yardımı ve yiyecek yardımının da eklendiğini görüyoruz.

[CEM ERCİYES](#)

Seçimlerin ardından AKP'nin yoksul kesimleri 'yaptığı yardımlarla' yanına çektiği söylenip duruyor. Yeşil kart, nakit yardımı gibi devlet eliyle yürütülen 'sosyal politikalar'a ek olarak, kömür yardımı ve yiyecek yardımının da eklendiğini görüyoruz. AKP'nin bir tür politikaya dönüştürdüğü özellikle ikinci tür faaliyetleri 'sadaka sosyalizmi' diye adlandıranlar çok da haksız değil.

Bireylerin birer vatandaş olarak hak ettikleri nitelikli yaşam, Batı ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan refah devletlerinin en büyük başarısı. Bir sol politika olan ama sağ hükümetlerin de sürdürücüsü oldukları bu refah devleti politikaları verenin keyfine ya da vicdanına ya da inancına bağlı bir 'yardım' değil, herkese vatandaş olarak hak ettiği bir 'standart' vaat ediyor. Ekonomik gelişmesini topluma yaymayı, açık bir yaraya dönüşen 'yoksullukla' mücadeleyi hedefleyen Türkiye gibi ülkelerin de tercihinin böyle sosyal politikalar olması gerektiği açık.

Sosyal politikanın başlıca dört konusu 'yoksulluk ve sosyal dışlanma', 'yaygın eğitim', 'hastalık, yaşlılık, işsizlik...' ve 'çalışma hayatı'. Türkiye'de durup dinlenmeden bu alanlarda veri üreten bir kurum var: Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde çalışan Sosyal Politika Forumu. Sempozyumlar, toplantılar düzenliyor, araştırmalar yapıyor, raporlar hazırlıyorlar.

Çalışmalarını daha geniş kesime yaymak için son dönemde arka arkaya üç kitap yayımladılar. Bunlardan ilki Sosyal Politika Yazıları, güncel gelişmelerle alanın çerçevesini çiziyor. İkincisi Vatandaşlık Gelirine Doğru ve üçüncüsü Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları. Vatandaşlık Geliri, bildik iktisadi koşulların değişmeye başlamasıyla yeni politikalara ihtiyaç duyan 'yoksulluğa', 'toplumun dışına itilmeye' karşı bir çözüm önerisi. Her vatandaşın, 'hak olarak' belirli bir gelir sahibi olması diye özetleyebileceğimiz bir uygulama bu. Açlıkla mücadele eden, barınacak yeri, iş aramak için, okula gitmek için yol parası bile olmayan insanlara ayaklarını basacakları bir zemin, temel bir güvence (ve güven duygusu) vermeyi hedefliyor. Kitabı hazırlayan Prof. Ayşe Buğra ve Prof. Çağlar Keyder, yaptığımız görüşmede 'vatandaşlık geliri'nin tüm sosyal politikalarından vazgeçmeden uygulanması gerekliliğinin altını çizdiler. Tabii bunu algılayabilmek için başta solcular olmak üzere herkesin egemen liberal düşünce ve piyasa mantığı dışında alternatif yaklaşımlara açık olması zorunluluğunun da...

Devlet neden her vatandaşına düzenli bir gelir güvencesi vermeli?

Ayşe Buğra: Kapitalist toplumda 'insanlar, piyasada emeklerini satarlar ve bunun karşılığında hayatlarını kazanırlar' diye düşünürsek bunun mantıksal sonucu olarak emeğini piyasada satamayan birisi açlıktan ölür. Hiçbir toplum bunu kaldırmaz. İnsanlar çok farklı sebeplerden ötürü, bazen işi olmadığından, bazen kendi özel sorunlarından ötürü çalışamayabilirler ya da gelirleri bazı ihtiyaçlarını karşılamalarına yetmeyebilir. Böyle bir durumda, hiçbir toplum insanlara başınızın çaresine bakın diyemez; sosyal politika tam bu noktada devreye girer. Eğer insanların topluma diğer insanlarla eşit koşullarda katılması beklenen bireyler olduğunu düşünüyorsak, o zaman bu insanların geçiminin sağlanması toplumun sorumluluğudur. Bu

sorumluluk farklı biçimlerde yerine getirilebilir. Mesela bugün Türkiye'de gönüllülük, hayırseverlik çok vurgulanan bir şey.

Bunun Türklerin içinde olan bir şey olduğu da çok söylenir.

A.B.: Çok söylenir ve hakikaten de öyledir. Sadakaya bırakılabilir böyle şeyler. Sadakaya bırakılması modern bir toplumda çok kolay değil. Aynı zamanda sadaka ilişkisi eşit vatandaşlık ilişkisiyle bağdaşabilecek bir şey değil. İkinci bir şey olarak aileye bırakılabilir. Yakınları baksın denebilir ama bu da modern toplumda çok zor olabilecek bir şey. Çünkü aile artık eski geniş aile değil. Biz 2003'te yayımlanan bir araştırmamızda bunu açıkçası gördük ve gösterdik. Türkiye'de artık aile dayanışması yoksullukla mücadelede çok anlamlı bir rol oynayabilecek durumda değil. Eğer insanların topluma, eşit bireyler olarak katılmasını istiyorsak gelir desteği çok önemli. Modern bir toplumda birlikte yaşamının önkoşulu olarak ortaya çıkıyor.

Gelir desteğinin toplumsal yapıya katkısından bahseder misiniz? Mesela, hiçbir toplum vatandaşlarının aılıktan ölmesini neden kaldıramaz? Bu sadece vicdani bir mesele midir?

Çağlar Keyder: Hayır bu son on beş yıldır çok gündeme gelen bir kavram. Toplumsal dışlama ve toplumsal dışlanma diye. İnsanlar belli bir gelirin altına düştükleri zaman toplumla entegrasyon açısından zorluk çekiyorlar. Çok basit düzeylerde, mesela evinden kalkıp şehir inememek, eğitim gereksinimini karşılayamamak gibi. Birtakım insanlar sürekli olarak toplumun birtakım mekanizmalarının içine girememeye statüsündeler. Bu siyasi sorunlar da çıkarıyor. İnsanların farklı şekillerde örgütlenmeleri veya farklı hislerle hareket etmeleri söz konusu oluyor. Kültürel olarak birbiriyle benzeşmeyen grupların ortaya çıkması anlamına geliyor. Sistemin kendi ihtiyaçları açısından sorunlu bir durum.

Artık basit gereksinimlerinizi karşılamak kolaylaştı, insanların sadece yüzde 20'si çalışarak her ihtiyacımız giderilebiliyor. Önümüzdeki aşama ne olabilir? Toplumunu metalar şeklinde örgütlemeyi aşmak, 'decomodification'. Her şeyin meta olarak algılanmasının aşılması. Önce insanların kendilerini meta olarak algılamasının, 'yani emek dolayısıyla yaşıyorum ancak çalışırsam yaşarım' düşüncesinin aşılması gerek. O nedenle de 'temel gelir'i bir toplumsal aşamaya tekabül eden bir şey olarak düşünüyoruz; zorlayıcı piyasa mantığının üstüne gidebilmek...

Yani bildiğimiz iktisadi düşünce biçiminin değişmesi gerekiyor?

A.B.: Evet. Burada tabii bir dünya görüşü söz konusu ve o dünya görüşünün insana bakışı söz konusu. İnsana farklı biçimlerde bakabiliriz. Ortodoks iktisat, standart iktisat düşüncesi insana işgücü olarak bakabilir. Bugün bu siyasetçilerin de çok benimsediği bir şey. İnsan emektir diyoruz mesela, neden emektir? İnsan insandır. Bunun karşısına ne konulabilir diye baktığımız zaman, 'hak sahibi vatandaş' tavrını koyabilirsiniz. İnsanı işgücü olarak görürseniz politik düşünceniz ona göre biçimlenir. Ne pahasına olursa olsun istihdam yaratmaya çalışırsınız; sosyal standartları, çevreyi göz ardı edersiniz. Tuzla tersanesindeki facialar türü facialara razı olursunuz ve bu böyle gider.

Refah devletine ne oldu? Niye biz bugün vatandaşlık gelirini tartışıyoruz, refah devleti içerisinde çözülemez mi bütün bu sözünü ettiğiniz yoksulluk vs. gibi sorunlar?

A.B.: Refah devleti tam istihdam vurgusuyla ortaya çıktı. Tam istihdam denen tabii erkeklerin, aile reislerinin tam istihdamıydı. Kadınların çalışmayacağı, evde oturacağı varsayılıyordu. Sağlık hizmetlerine ulaşım, emeklilik, işsizlik sigortası, bunlar hep çalışanların hakları bağlamında ele alınıyordu. 1970lerden sonra ortaya birtakım demografik, ekonomik ve teknolojik değişimler çıktı. Bu tam istihdam varsayımını zorlamaya başladı. Kadınların işgücüne katılımları arttı ve modelin dengesi bozuldu. Nüfus yaşlandı ve nesillerarası transferin dengesi bozuldu. Esnek üretim biçimleri ortaya çıktı ve sürekli, düzenli yarı zamanlı, süreksiz işler kural haline gelmeye başladı. Bütün bunlar birtakım sosyal hakların çalışmasını güçleştirmeye başladı. Sosyal haklar kimin haklarıdır sorusunun ortaya

çıkmasına çok elverişli bir zemin oluştu. Bu noktada tabii vatandaşlık geliri önem kazanmaya başladı.

Bütün bu sözünü ettiğimiz sürece küreselleşmenin nasıl bir etkisi oldu?

Ç.K.: Küreselleşme esnek süresiz istihdamı ortaya çıkarıyor. Çok daha fazla insan kariyersiz çalışmaya başlıyor. Eskiden çalışmaya, istihdama bağlı olan hakların yeniden düşünülmesi lazım. Yani işsizlik sigortasından daha farklı bir gelir aktarımı yapmamız gerek. Bu da sırf vatandaş olmaları sayesinde asgari bir gelire sahip olmaları demek.

A.B.: Burada iki noktanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bir, asgari gelir desteği dediğimiz uygulamalar belirli ihtiyaç sahipleri hedeflenerek yapılan uygulamalar. Bunlar bugün Avrupa'da çok önemli. Temel gelir ise herkese verilen bir gelir, en zenginden en fakire. Ama zenginden vergi yoluyla geri alınıyor. Fakat bunun için en önemli şey iyi işleyen bir vergi sisteminin olması. Dolayısıyla Türkiye'de bunun uygulanması söz konusu değil. Biz şu anda Türkiye'ye önermiyoruz temel gelir politikası. Bu çok güzel bir şeydir, bunu bir siyasi tahayyül malzemesi olarak solcuların akıllarında tutması özellikle çok önemlidir. Bu bir toplum tahayyülünün parçasıdır. Asgari gelir desteğini bu yolda bir adım, bir aşama olarak görüyoruz.

Gelir desteği için önerdiğiniz 50 -100 dolar, çok küçük bir rakam, nasıl açlık giderilecek, insanların kaderi değişecek?

A.B.: Temel gelirden göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta, bunu tek başına bir politika aracı olarak önermediğimiz. Bir paketin parçası olarak öneriyoruz. Bu pakette sağlık hizmetleri, eğitim, toplu taşımacılık, birtakım kültürel hizmetler (parklar, bahçeler, oyun alanları gibi), konut var. Bütün bunların insanlar için ulaşılabilir olması gerek. Gelir desteği bunun içinde bir parça.

Nasıl bir parça?

A.B.: Bir para ekonomisi. Hepimiz para verip parayla alışveriş ediyoruz. Eğer birtakım insanlar bu imkândan yoksunlarsa onların ihtiyaçları evlerine erzak götürülerek veya kömür götürülerek karşılanıyorsa, bu onların ayrı bir vatandaş kategorisinde olduğunu gösterir. Onun için insanların elinde asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek küçük bir miktar para olması son derece önemli. Bu onların daha insani koşullarda çalışmayı tercih etmesi bakımından, pazarlık güçlerinin olması bakımından da önemli. İnsanların çalışmakla çalışmamak arasında yapacakları seçimi etkilemeyecek, asgari ücretin üçte birini geçmeyen bir miktar öneriyoruz...

Peki bütçe?

Ç.K.: Yaptığımız çalışmalarda bütçenin çok sorun olmadığı gözüküyor. Bütün vatandaşlara verileceğini düşünseniz dahi, hane başına yüz dolar verilecek olsa, Gayri Safi Milli Hasıla'nın yüzde 20'si eder. Yani Türkiye için bile mümkün.

Avrupa'daki refah devleti yıllardır kendini törpülerken, yeni sosyal politikalar önermek çelişkili değil mi?

A.B.: Sosyal harcamalarla ilgili birtakım yanılgılar var. Öncelikle sosyal harcamaların OECD ülkelerinde, 1980'den bugüne, yani küreselleşme döneminde, azalmadığını bilakis arttığını görüyoruz bütün dünyada. Belki ihtiyacı karşılamıyor çünkü orada ihtiyaçlar da artıyor. Türkiye'nin sosyal harcamaları hesaplanmamıştı. Biz oturduk hesapladık. Türkiye'nin sosyal harcamaları son derece düşük. Türkiye'nin 2003'te toplam kamu sosyal harcamalarının Gayri Safi İç Hasılamıza oranı 11,6, OECD ortalaması ise 20,7. AB ortalaması da 27.

IMF, Dünya Bankası ne diyor sosyal politikalar hakkında?

Ç.K.: Belli bir noktaya kadar dünya bankasıyla IMF arasında bir farklılık görmek zor. Dünya bankası da sanki IMF'nin bu ortodoks politikalarına ve bütçeyi kısma politikalarına tam anlamıyla sarılıyor. 1990'ların ortalarından sonra Dünya Bankası biraz daha kendi misyonunun farklı olduğunun farkına varmaya başlıyor. Dolayısıyla yoksullukla ilişkili olarak bu şartlı nakit yardımı türü politikalarla ilgili yeni birtakım şeyler yapmaya başlıyor. IMF'nin de tutumu değişiyor. Bir anlamda bu Washington uzlaşması dedikleri meselenin zayıfladığını

görüyoruz.

Peki siz bunu Türkiye'de sol partilerle, sol gruplarla paylaştınız mı?

A.B.: Paylaştık, evet. Çeşitli platformlarda paylaştık, sendikalarla uzun tartışmalar oldu. Bir yere kadar anlattığımızı düşünüyorum, yalnız sol çok fazla emek merkezli düşünüyor. İnsanlara Marx okutmak lazım. Kapitalizmin değerler merkezinde emeğin temel değer olduğuna dair sarsılmaz bir yer vardır. Marx bunu hep eleştirmiştir. Bu duyarlılığı aşlamak lazım Türk soluna. O da çok kolay olacak bir şey değil. Birtakım görüşler olduğu gibi kabul ediliyor. Kaynak yok deniyor mesela. Kimse oturup hesap yapmıyor. Solcuya ne devletin kaynağının olup olmamasından? Öncelik meselesi bu. Oraya vermesin buraya versin. Liberal hegemonyanın dayattığı ne kadar fikir varsa sol bunları benimsiyor ve ondan sonra alternatif üretilmiyor. İnsanlar kendi kendini pasifize ediyor. Biraz gayret etmek gerek. Bu biraz ayrıntıyla uğraşmayı, tek tek olayların üstüne gidip kazımayı gerektiren bir şey. Sosyal politika forumu o bakımdan çok iş yaptı diye düşünüyorum. Çok sayıda genç araştırmacı var, onlar işin çok farkındalar.

* * * * *

'Nüfusun yüzde 30'u sağlık hizmetlerinden dışlanabilir'

Şu sıralar Türkiye sağlık sistemini bir kere daha gözden geçiriyor ve belki de çok önemli bir değişime hazırlanıyor. Tüm dünyada önemli bir konu bu. Sosyal Politika Forumu'nun 2005'te düzenlediği 'çalıştay'ın bildirimleri, konuyu enine boyuna tartışıyor. Bu bildirimleri derleyen dört isimden biri olan Çağlar Keyder, herkesin her hastaneden hizmet alabilmesi fikrini olumlu buluyor, ama hedeflenen prim sistemi konusunda önemli uyarılarda bulunuyor.

Dünya sağlık sistemlerinde neden bir reform salgını var?

İki farklı olay söz konusu. Bir tanesi, sağlık harcamalarının yükselme trendi. Yeni ilaçlar ve ilaçların vahşi ilaç şirketleri tarafından patentli satılması, tıp teknolojisinin çok gelişmesi... İkincisi demografik bir gelişme, insanlar yaşıyor. Daha uzun yaşayan insanların sağlık hizmetlerine gereksinimi daha fazla, dolayısıyla kendi haline bıraktığımız takdirde sağlık harcamalarının dizginsiz yükselmesi söz konusu olabilir. Herkes bundan korkuyor ve bir yenilik arayışı ortaya çıkıyor. Tabii bunların dışında yerleşik sistemi olmayan bizim gibi ülkeler var. 60'lardan itibaren devletin bütün bunları yapabileceği gibi bir hülyayla yola çıkmış ama ne bütçe ne organizasyon kâfi gelmiş. Öyle bir noktaya gelmiş ki nüfusun çok önemli bir kısmı hiçbir hizmete ulaşamıyor.

Türkiye'deki Genel Sağlık Reformu nasıl bir yönelim?

Çok ufak bir adım atıldı. Esas ortaya çıkacak sistemin ne olacağını bilemiyoruz. Taslaklar var, bu taslaklara göre sistem finansman ve hizmet sunum boyutlarından oluşuyor. Hizmet sunum boyutunda herkesin aile hekimine bağlı olmasını ve sevk sistemini düşünüyorlar. Finansmanı ise 'kesinti' vasıtasıyla yapmak istiyorlar. Yani herkesin gelirinden belli bir miktar prim kesilecek.

Bordrolu olmayanlardan, işsizlerden nasıl alınacak?

Yoksul olanlar, yeşil kartı olanlar için devlet genel sağlık fonuna prim ödeyecek. Aksi takdirde işsiz de olsanız, çiftçi de olsanız sizin belli bir geliriniz olduğu varsayılıyor. Onun üzerinden şahsen gidip prim yatırmanız gerek. Bu çok absürd, olmayacak bir şey. Biz katkı paylarından vazgeçilip, doğrudan vergilerden finanse edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Önerdikleri sistemle nüfusun yüzde 30'u sağlık hizmetlerine ulaşamayabilir.

Bu sağlık hizmeti, temel vatandaşlık hizmetlerinden bir tanesi değil mi?

Tabii, bu insanların kendilerini güvende hissetmeleri için en önemli şey. İnsanlar yarın hastalanırsam ne yaparım diye düşünüyorlarsa veya bir sağlık hizmetine ihtiyacı varken o parayı başka yere harcayacağı için o hizmetten vazgeçiyorsa, yaşam kalitelerinin çok düştüğünü görmemiz gerek.

- **SOSYAL POLİTİKA YAZILARI**

Derleyenler: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çevirenler: Burcu Yakut Çakar, Utku Barış Balaban, İletişim Yayınları, 2006, 400 sayfa, 21.5 YTL.

- **BİR TEMEL HAK OLARAK VATANDAŞLIK GELİRİNE DOĞRU**

Derleyenler: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çeviren: İsmail Çekem, İletişim Yayınları, 2007, 262 sayfa, 16.5 YTL.

- **AVRUPA'DA VE TÜRKİYE'DE SAĞLIK POLİTİKALARI**

Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar, Derleyenler: Çağlar Keyder, Nazan Üstündağ, Tuba Ağartan, Çağrı Yoltar, İletişim Yayınları, 2007, 231 sayfa, 16 YTL.